

Juraj Halas

*Katedra logiky a metodológie vied
Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave*

KARL MARX a filozofia vedy

Marx a sociálna ontológia

Súčasný postmarxizmus v kontexte aktuálnych myšlienkových prúdov
Sociologický ústav SAV ♦ 27. októbra 2014 ♦ Bratislava

Marx a sociálna ontológia

- Má Marxovo chápanie spoločenskej reality čo povedať dnešným diskusiám o sociálnej ontológii?
- 1 paralely medzi Marxom a Searlom
 - 2 špecifiká Marxovho prístupu

„Uvažujme napríklad o kuse papiera, ktorý mám v peňaženke. Ak ho vytiahnem z peňaženky a poriadne si ho prezriem, zistím, že jeho fyzikálne vlastnosti sú dosť nezaujímavé... Napriek jeho všedným fyzikálnym a chemickým vlastnostiam mu však všetci prikladáme istý význam.“ (Searle, 2007, 124–125)

„Ak si položíme otázku »Vďaka akým faktom je to peniaz?«, zistíme, že chémia a fyzika nie sú schopné na túto otázku odpovedať.“ (Searle, 2007, 125)

Hodnota „nemôže byť geometrická, fyzikálna, chemická alebo nejaká iná prírodná vlastnosť tovarov.“ (Marx, 1985, 47)

„Nijaký chemik dosiaľ ešte neobjavil výmennú hodnotu v perle alebo diamante.“ (Marx, 1985, 84)

„... tovarová forma a hodnotový vzťah produktov práce, v ktorom sa prejavuje, nemajú absolútne nič spoločné s ich fyzickou povahou a s vecnými vzťahmi, ktoré z nej vyplývajú.“ (Marx, 1985, 76)

Searlova „filozofia spoločnosti“

John R. Searle (* 1932): filozofia spoločnosti

- vysvetlenie ontologickej povahy spoločenských inštitúcií (napr. manželstva, peňazí, štátu atď.)
- ako ich existencia zapadá do obrazu sveta, ktorý nám poskytujú prírodné vedy?

„Ako môže existovať objektívna [sociálna] skutočnosť, ktorá je tým, čím je, len na základe toho, že si myslíme, že je tým, čím je?“

Searle

Holé a inštitucionálne fakty

- **holé fakty** sú fyzické fakty nezávislé od postojov
- kolektívna intencionalita umožňuje pripisovať holým faktom **funkcie**

Funkcie

- **kauzálne agentívne funkcie** sú založené na fyzických vlastnostiach objektu
 - **statusové funkcie** sú založené (aj) na kolektívnej akceptácii
-
- objekt so statusovou funkciou je **inštitucionálnym faktom**

Searle

Inštitucionálne fakty

- akceptácia statusovej funkcie má podobu akceptácie **konštitutívneho pravidla**: „ X sa pokladá za Y v (kontexte) K “
- pripísanie statusových funkcií možno zreťaziť:
 - „Vyslovenie takého a takého sľubu sa pokladá za uzavretie manželstva v kontexte Slovenskej republiky.“
 - „Uzavretie manželstva sa pokladá za získanie oprávnenia na manželskú pôžičku v kontexte...“
 - „Získanie manželskej pôžičky sa pokladá za vznik povinnosti splatiť pôžičku v kontexte...“

Searle: Peniaze, manželstvá a pôžičky sú tým, čím sú, len preto, že akceptujeme, že sú tým, čím sú.

Marx a Searle

Marx (1985, 46): úžitková hodnota

- „Užitočnost věci robí z nej úžitkovú hodnotu.“
- „... užitočnost sa však nevznáša vo vzduchu. Podmienená vlastnosťami tovarového telesa, neexistuje bez neho.“
- „Úžitkové hodnoty tvoria látkový obsah bohatstva bez ohľadu na jeho spoločenskú formu.“

Marx a Searle

Marx (1985, 46): úžitková hodnota

- „Užitočnosť vecí robí z nej úžitkovú hodnotu.“
- „... užitočnosť sa však nevznáša vo vzduchu. Podmienená vlastnosťami tovarového telesa, neexistuje bez neho.“
- „Úžitkové hodnoty tvoria látkový obsah bohatstva bez ohľadu na jeho spoločenskú formu.“

Searlovská interpretácia

- holému faktu pripisujeme **kauzálnu agentívnu funkciu**
- nejde o statusovú funkciu: funkcia závisí od fyzických vlastností
- nejde ani o holý fakt: užitočnosť je závislá od pozorovateľa

„1 kabát stojí 50 €“

Marx

- cena kabáta nie je jeho fyzickou vlastnosťou, ale „**spoločenskou formou**“
- bezprostredná vymeniteľnosť peňazí sa zakladá na tom, že fungujú ako „všeobecný ekvivalent“, ktorý má „**spoločenskú platnosť**“
- len v určitých spoločenských pomeroch existuje tovarová výmena

Marx a Searle

„1 kabát stojí 50 €“

Marx

- cena kabáta nie je jeho fyzickou vlastnosťou, ale „**spoločenskou formou**“
- bezprostredná vymeniteľnosť peňazí sa zakladá na tom, že fungujú ako „všeobecný ekvivalent“, ktorý má „**spoločenskú platnosť**“
- len v určitých spoločenských pomeroch existuje tovarová výmena

Searlovská interpretácia

- cena je **statusová funkcia**
- výmena bankoviek za kabát je možná len pri (implicitnej alebo explicitnej) **kolektívnej akceptácii**, že bankovky sú peniaze
- peniaze sú **statusová funkcia**; ide teda o **inštitucionálny fakt**, ktorý predpokladá celý rámec ďalších inštitucionálnych faktov

Marx a Searle

Paralely

Marx

„látkový obsah“

„spoločenská forma“

Searle

holý fakt

kauzálna agentívna funkcia

statusová funkcia

„...vedomie [aktérov] **nemusí vôbec vedieť**, čím sa skutočne určuje hodnota ich tovarov alebo čo určuje ich výrobky ako hodnoty, ba táto otázka nemusí pre ich vedomie ani existovať. Výrobcovia sú postavení do pomerov, ktoré určujú ich zmýšľanie bez toho, aby to museli vedieť. **Každý môže používať peniaze ako peniaze, a pritom nemusí vedieť, čo sú peniaze.**“ (Marx, 1989, 135 – 136)

1 Aktéri musia vedieť (a akceptovať):

- že určitý objekt sú peniaze,
- že iným tovarom sa musí pripísať cena, aby sa dali vymeniť,
- že musia vymieňať tovary, aby mohli uspokojovať potreby.

2 Aktéri nemusia vedieť:

- že existencia peňazí je dôsledkom existencie súkromno-vlastníckej deľby práce,
 - že cena vyjadruje hodnotu tovarov, ktorá sa určuje nezávisle od želaní aktérov,
 - že výmenné vzťahy sú vzťahmi (spoločenských) prác.
-
- Svojím konaním v súlade s **1** však reprodukovujú aj okolnosti z **2**.

„Ľudia teda nedávajú produkty svojej práce do vzájomného vzťahu ako hodnoty preto, lebo v týchto veciach vidia len čisto vecné obaly rovnorodej ľudskej práce. Naopak. Tým, že svoje rozličné výrobky dávajú vo výmene na roveň ako hodnoty, dávajú vzájomne na roveň svoje rôzne práce ako ľudskú prácu. **Nevedia o tom, ale robia to.**“ (Marx, 1985, 77)

„...určitý spoločenský vzťah medzi samými ľuďmi nadobúda v ich očiach fantazmagorickú formu vzťahu medzi vecami.“ (Marx, 1985, 76)

Marx o fetišizme

- spoločenské vzťahy výrobcov a ich prác existujú v podobe vzťahov vecí a mimo kontroly individuálnych aktérov
- aktéri si zamieňajú „spoločenskú formu“ s jej „látkovým obsahom“
 - hodnota ako „prírodná“ vlastnosť vecí
 - mzda ako „cena práce“
 - kapitál ako výrobné prostriedky
 - renta ako dôsledok úrodnosti pôdy
 - ...

Marx a Searle

Marx o fetišizme

- spoločenské vzťahy výrobcov a ich prác existujú v podobe vzťahov vecí a mimo kontroly individuálnych aktérov
- aktéri si zamieňajú „spoločenskú formu“ s jej „látkovým obsahom“
 - hodnota ako „prírodná“ vlastnosť vecí
 - mzda ako „cena práce“
 - kapitál ako výrobné prostriedky
 - renta ako dôsledok úrodnosti pôdy
 - ...

Searlovská interpretácia

- statusová funkcia sa zamieňa s kauzálnou agentívnou funkciou, prípadne priamo s holým faktom

Marx a Searle

Rozdiely (1)

Jazyk a intencionalita

- Searle zdôrazňuje konštitutívnu úlohu jazyka a kolektívnej akceptácie.
- Marx predpokladá jazyk a kolektívnu akceptáciu a bližšie ich neanalyzuje.

Marx a Searle

Rozdiely (2)

Špecifiká Marxovho prístupu

- Marx kladie dôraz na **spontánny**, neuvedomený vznik a reprodukciu spoločenských foriem a ich **implicitnú** akceptáciu v konaní:
„Nevedia o tom, ale robia to.“
- Do centra pozornosti stavia systematicky chybné presvedčenia aktérov o povahe spoločenských foriem, ktoré sami aktéri utvárajú.

Searle o „komoditných peniazoch“:

„Zlato a striebro same osebe nemajú hodnotu. To, či má niečo »hodnotu« je priradená funkcia, ale v tomto prípade je táto funkcia priradená **na základe fyzikálnych vlastností** príslušného objektu.“ (Searle, 2007, 141)

Marx a Searle

Searle o „komoditných peniazoch“:

„Zlato a striebro samy osebe nemajú hodnotu. To, či má niečo »hodnotu« je priradená funkcia, ale v tomto prípade je táto funkcia priradená **na základe fyzikálnych vlastností** príslušného objektu.“ (Searle, 2007, 141)

Marxovsko-searlovská interpretácia

- Bezprostredná vymeniteľnosť peňažného tovaru nie je dôsledkom jeho telesných vlastností – ide o statusovú funkciu, podmienenú jednak akceptáciou („spoločenská platnosť“), jednak takými aspektmi aktérmi utvárajúcej štruktúry, ktoré si aktéri neuvedomujú.

Záver

- 1 medzi Marxovým a Searlovým prístupom existujú určité paralely
 - 2 špecifikom Marxovho prístupu je dôraz na:
 - nereflektovaný vznik a reprodukciu „spoločenských foriem“
 - systematicky chybné presvedčenia aktérov
- Dva súvisiace projekty:
 - 1 použiť Searlovu filozofiu spoločnosti na to, aby sme lepšie porozumeli Marxovi,
 - 2 rozšíriť/revidovať Searlovu filozofiu spoločnosti pomocou podnetov z Marxovej kritiky politickej ekonómie.

Ďakujem za pozornosť!



Literatúra

MARX, K. 1985. *Kapitál: Kritika politickej ekonómie. 1. zväzok.*
Bratislava : Pravda, 1985.

MARX, K. 1989. *Teórie o nadhodnote. 3. časť.* Bratislava : Pravda,
1989.

SEARLE, J. R. 2007. *Mysel, jazyk, spoločnosť.* Bratislava : Kalligram,
2007.